

JAARGANG 23 • NUMMER 2 • ZOMER 2012

ZOOGDIER

Bevers terug in Groningen en Drenthe

De Exmoorpony een oerpony?

Effecten van windturbines op vleermuizen

Otters terug in Rivierenland

Inhoud

ZOOGDIER is het populair-wetenschappelijke kwartaaltijdschrift van de Zoogdiervereniging (Nederland) en de Zoogdierenwerkgroep en de Vleermuizenwerkgroep van Natuurpunt (Vlaanderen).

Op de voorpagina: Bever.
Foto Jelger Herder

Aanwijzingen voor auteurs

- Conceptartikelen en andere kopij sturen naar:
redactie.zoogdier@zoogdiervereniging.nl
- Deadlines voor insturen artikelen zijn:
1 juli, 1 oktober, 1 januari, 1 april.
- De redactie kan hulp bieden bij het schrijven van artikelen.
- De redactie behoudt zich het recht voor artikelen te redigeren of te weigeren.
- Nadere aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie.

Lidmaatschap Zoogdiervereniging en abonnement Natuurpunt Lidmaatschap van de Zoogdiervereniging met alleen de ontvangst van Zoogdier kost 25 euro per jaar. Lidmaatschap met daarnaast het wetenschappelijke tijdschrift Lutra kost 40 euro per jaar. Overmaken op ING 203737, IBAN: NL 26INGB0000203737/BIC:ING BNL 2A, onder vermelding van het gewenste lidmaatschap. Opzeggen: uitsluitend schriftelijk, vóór 1 december bij het Bureau van de Zoogdiervereniging.

Leden van Natuurpunt kunnen zich op Zoogdier abonneren door 12,50 euro over te maken op ING 203737 onder vermelding van "Zoogdier" en hun lidnummer. Hiermee worden ze lid van de Natuurpunt Zoogdierenwerkgroep Vlaanderen en krijgen ze een aantal voordelen, zoals korting op activiteiten.

ISSN 0925-1006

Disclaimer De artikelen in Zoogdier geven niet noodzakelijkerwijs de mening van de Zoogdiervereniging of van Natuurpunt weer maar zijn voor rekening van de auteurs.

Redactieadres Redactie Zoogdier, Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen, 024-7410500, redactie.zoogdier@zoogdiervereniging.nl

Redactie Neeltje Huizenga, Leonie de Kluys, Aaldrik Pot, Marije Siemensma, Evelien De Swaef, Jos Teeuwisse (hoofdredacteur), Stefan Vreugdenhil, Joke Winkelman

Eindredactie Jaap van der Veer

Medewerkers Dirk Criel, Rob Koelman, Bob Vandendriessche, Goedele Verbeylen, Diemer Vercayie, Rollin Verlinde, Sil Westra

Eindcorrectie Jolanda van der Toorn-Hoeksma

Vormgeving BARD87, 's-Graveland

Losse nummers Zoogdier Losse nummers kosten 7 euro (inclusief porto) en zijn te bestellen via het redactieadres o.v.v. jaargang en nummer.

1	Bevers terug in Groningen en Drenthe
4	Damherten in de duinen: een controverser?
8	Effecten van windturbines op vleermuizen
10	Verdwenen zoogdieren: Wolharig (1)
11	Beschermingsplan bruinvissen in werking
12	Forum: Behoeftte aan een Europese exotenwetgeving
14	De Exmoorpony een oerpony?
17	Otters terug in Rivierenland
20	Hyperkort
22	Waarnemingen: bruinvissen
23	Zoogdiervereniging 60 jaar jong
24	Sporen herkennen: noten kraken en kegelvreterij
26	Boeken: bespreking nieuw verschenen (zoogdier)boeken
28	Impressie Landelijke Zoogdierdag
30	Kort nieuws Nederland
32	Kort nieuws Vlaanderen
	Agenda / Werkgroepen
	Het moment van... prof. mr. Pieter van Vollenhove

Lutra, voor wie meer diepgang wil

Naast Zoogdier geeft de Zoogdiervereniging het wetenschappelijke tijdschrift Lutra uit. De artikelen in Lutra gaan wat dieper in op de materie en worden door deskundigen eerst aan een kritische blik onderworpen.

Lutra verschijnt tweemaal per jaar.

Een los abonnement op Lutra kost €25,- per jaar. Leden van de Zoogdiervereniging krijgen korting. Zij betalen maar €15,- per jaar.

Aanmelden voor een abonnement kan bij het redactieadres van de Zoogdiervereniging (zie colofon hiernaast).

In het laatste nummer verschenen artikelen over o.a.:

- Effect van kerstmarkt op overwinterende vleermuizen in groeves
- Eerste waarneming van kleine dwergvleermuis in Nederland
- Hotspot voor boomarter en eerste nestboom in Vlaanderen
- Verschilt schedelvorm tussen geïsoleerde populaties van noordse woelmuis?
- Moederzorg, training van het kalf en plaatstrouw bij wilde bruinvissen in de Noordzee

Barend de bever. Foto Bertil Zoer

Herintroductieproject 'beversindehunze.nl' succesvol

Bevers terug in Groningen en Drenthe

Na een afwezigheid van eeuwen zwemmen er weer bevers rond in Drenthe en Groningen.

Het Drentse en Het Groninger Landschap hebben vanaf 2008 bevers uitgezet langs de Hunze en het Zuidlaardermeer. Het uitzetproject Beversindehunze.nl heeft als doel een levensvatbare beverpopulatie te krijgen in noordelijk Nederland. De herintroductie van de bever past in het bredere streven van de beide provinciale landschappen om meer ruimte voor natuurlijke processen te krijgen in het stroomdal van de Hunze.

Bertil Zoer

Sinds enkele jaren krijgt de natuur langs de Hunze weer volop de ruimte. Met de realisatie van meerdere natuurontwikkelingsprojecten is een aanzienlijk deel van het natuurlijke stroomgebied teruggegeven aan deze beek. Ook rond het Zuidlaardermeer is de laatste jaren veel nieuwe moerasnatuur gerealiseerd. Door uitgevoerde en nog te realiseren natuurontwikkeling zal de Hunze zich verder ontwikkelen tot een laaglandbeek met zo veel mogelijk ruimte voor natuurlijke processen. De positieve invloed van bevers op

de natuurlijke variatie en de biodiversiteit van zo'n landschap was voor de beide betrokken Landschappen een belangrijke reden om tot herintroductie van de bever over te gaan. In een ver verleden kwamen bevers al voor in het Hunzedal. Bij archeologisch onderzoek aan een voorde (doorwaadbare plaats) werden een botfragment en een snijtand van bevers aangetroffen. Deze voorde stamt uit de 12e of 14e eeuw, wat een aanwijzing is dat bevers tot in de Middeleeuwen en mogelijk ook daarna in het dal van de Hunze leefden. Ook in het

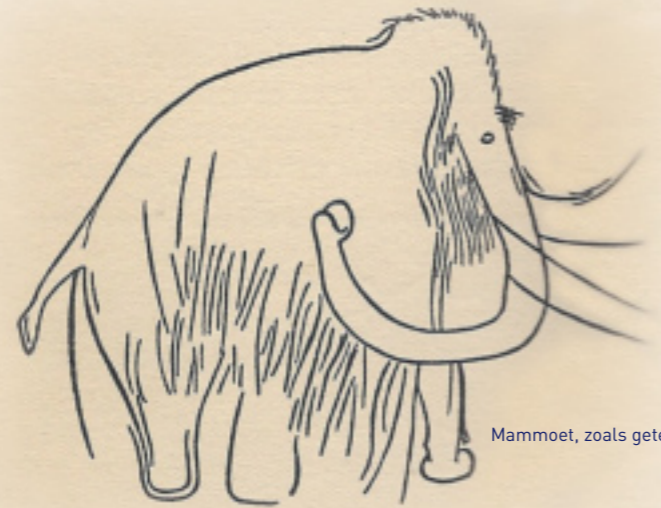
Zuidlaardermeer zijn bij archeologisch onderzoek botfragmenten aangetroffen, waaronder een complete beverschedel. Deze schedel werd gedateerd tussen 400 voor Chr. - 200 na Chr. Ook werden er wilgentakjes met eeuwenoude knaagsporen van bevers aangetroffen.

Herintroductie bevers Al in 2004 verrichtte Freek Niewold (Alterra) in opdracht van Het Groninger en Het Drentse Landschap een haalbaarheidsstudie naar de herintroductie van bevers in het Hunze-

Wolharig (1)

Welke zoogdieren kwamen in vroeger tijden in Nederland en/of Vlaanderen voor, maar verdwenen uit de lage landen? Jelle Reumer, directeur van het Natuurhistorisch Museum Rotterdam, blikt in deze rubriek terug. Wolharige zoogdieren passeren in de komende nummers de revue.

Mammoet, zoals getekend door de prehistorische mens

Lang geleden was het hier stervenskoud, gemiddeld veel en veel kouder dan tijdens zo'n wintertje waarin de Elfstedentocht wederom niet plaatsgreep. Rotterdam lag 50 meter boven zeeniveau en het dichtstbijzijnde Noordzeestrand bevond zich al gauw zo'n driehonderd kilometer benoorden Zandvoort. Niet dat het prettig toen was aan dat strand tussen verwaalde walrussen en omringd door een snepende poolwind. Wie toch rondliep in het koude landschap had zich gehuld in een dikke bontjas: de muskusos, de wolharige mammoet en de dito neushoorn hadden zo geen last van de wind en de kou.

Hun restanten worden tegenwoordig in grote hoeveelheden opgevoerd van de bodem van de Noordzee. Bij

het doorlopende baggerwerk aan de Eurogeul en de aanleg van de Tweede Maasvlakte worden letterlijk honderden botten, kiezen, kaken en schedels boven water gehaald. Ongeveer tachtig procent daarvan behoort tot de wolharige mammoet, *Mammuthus primigenius Blumenbach*, 1799 - het is de keystone species van het ecosysteem dat we mammoetsteppe noemen. Hoe betreurenswaardig is het dat dit complete ecosysteem spoorloos is verdwenen. Nergens is nog een relict ervan te vinden, en met de teloorgang van de mammoet-

steppe verdwenen de mammoet en de neushoorn, de sabeltandtijger en de grottenleeuw, de grottenhyena en de oeros. Alleen van de muskusos bleef in Canada een relictpopulatie over. De rest is wolharige geschiedenis.

Die mammoeten moeten prachtige beesten zijn geweest, bijna zo groot als een Indische olifant maar veel imposanter dankzij een rossige langharige vacht. Een behemoth met leeuwenmanen. Ze leefden in grote kuddes, want olifanten zijn sociale kuddedieren en de mammoet was op die regel geen uitzondering. Die constatering

'De mammoetsteppe bestaat niet meer'

heeft belangrijke implicaties voor het beeld dat we van de mammoetsteppe hebben.

Een olifant moet veel eten. Volwassen mammoeten aten tot wel 300 kilo groen per etmaal. Een beetje kudde moest dus de beschikking hebben over tonnen plantaardige biomassa, elke dag weer. Die biomassa werd geleverd door het ecosysteem, dat daarom een enorme productiviteit moest kennen. De mammoetsteppe (een begrip dat werd gemunt door de Amerikaanse paleontoloog Dale Guthrie) was

zo'n hoogproductief ecosysteem dat qua productie niet veel voor een Afrikaanse savanne moet hebben ondergedaan. Grassen, kruiden en struikjes groeiden er als de spreekwoordelijke kool en vermoedelijk bestond er een positieve feedback tussen begrazing enerzijds en biomassa-productie anderzijds. Dat zou verklaren waarom de mammoetsteppe niet meer bestaat: simpelweg omdat de mammoet zelf er niet meer is. Ik zei al: een keystone species.

Het oude, romantische beeld dat we van mammoeten hebben, moet worden bijgesteld. U kent ze wel: fraai geschilderde landschappen met kale rotsen en sneeuw en ijs en een gletsjerwand op de achtergrond, met enkele vervaarlijk uitzierende mammoeten die met hun enorme slagvanden de sneeuw aan de kant schuiven, op zoek naar wat armetierige sprietjes gras, wat schamele plukjes rendiermos of een verloren en bladerloos struikje dwergberk of kruipwilg. Arme dieren, die zo hun karig kostje bij elkaar moesten scharrelen terwijl hongerige hyena's op hun kans wachtten. Er klopt geen snars van, van dat beeld. Het moet veeleer een soort Serengeti zijn geweest. Maar behoorlijk koud, dat dan wel.

Jelle Reumer

Bruinvissen met de karakteristieke driehoekige rugvin. Foto Marije Siemensma

Heiactiviteiten op zee. Foto Kees Camphuysen

Populatie in Nederland onder druk?

Beschermingsplan bruinvissen in werking

De bruinvis (*Phocoena phocoena*) is de kleinste en meest voorkomende walvisachtige in de Nederlandse Noordzee. Het is een beschermde diersoort onder de Flora- en Faunawet en de Europese Habitatrichtlijn. Deze bescherming is nodig omdat er de nodige zorg bestaat over hoe het met de bruinvispopulatie gesteld is.

Sanne van Sluis

De laatste jaren zijn er steeds meer bruinvissen in het zuidelijke deel van de Noordzee en lijkt de populatie te groeien. Het is echter niet bekend hoeveel bruinvissen er zijn en of ze gezond zijn. Er spoelen ook steeds meer dode bruinvissen aan op het strand. De doodsoorzaak is lang niet altijd bekend.

Rapport In 2011 hebben onderzoekers Kees Camphuysen en Marije Siemensma een soortbeschermingsplan voor de bruinvis geschreven in opdracht van staatssecretaris Henk Bleker van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie.

Het rapport beschrijft de huidige kennis en grootste bedreigingen voor de bruinvispopulatie en doet aanbevelingen voor verbetering van bescherming van de bruinvis. Er is er meer kennis nodig over het aantal bruinvissen, het leefgebied en de bedreigingen voor de bruinvis in de Noordzee. De belangrijkste bedreigingen zijn onbedoelde bijvangst in visnetten en onderwatergeluid. Dit laatste wordt veroorzaakt door bijvoorbeeld harde geluiden afkomstig van bodemonderzoek voor gas- en oliewinning, heiactiviteiten voor windmolenparken en het opruimen van oude munitie in zee. Het plan is tot stand gekomen met inbreng van onder andere de visserijsector, de

windenergiesector en natuurbeschermingsorganisaties. Het is op 23 november 2011 in ontvangst genomen door Staatssecretaris Bleker.

Werk in uitvoering De staatssecretaris heeft het rapport begin december 2011 aan de Tweede Kamer aangeboden en aangegeven dat hij de aanbevelingen uit het rapport overneemt. In 2012 is de uitvoering van het beschermingsplan gestart. Prioriteiten zijn:

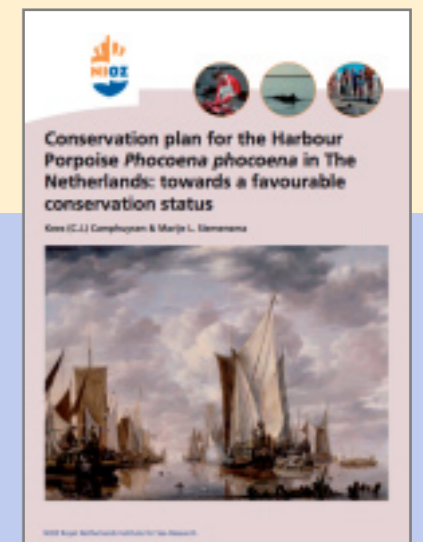
- instellen van een landelijke wetenschappelijke commissie, die toeziet op de uitvoering van het onderzoek naar bruinvissen;
- tellen van bruinvissen in het Nederlandse deel van de Noordzee, om omvang van de populatie en leefgebied van bruinvissen vast te stellen;
- onderzoeken hoeveel bruinvissen worden bijgevangen en samen met vissers een manier vinden om te voorkomen dat bruinvissen in visnetten terecht komen;
- onderzoeken van de negatieve gevolgen voor bruinvissen van harde geluiden en explosies onder water en bekijken hoe dit te beperken;
- met andere landen rond de Noordzee overleggen om tot gezamenlijke maat-

regelen ter bescherming van de bruinvis te komen.

Op termijn kan dit ervoor zorgen dat het doel bereikt wordt: de bruinvissen zo te beschermen dat de populatie zichzelf in stand kan houden.

Sanne van Sluis werkt voor het Ministerie van EL&I.

Cover soortbeschermingsplan voor de bruinvis

Vragen?

Voor vragen over de uitvoering van het plan: s.vansluis@mineleni.nl